

Tehnološko prestrukturiranje slovenskega gospodarstva po osamosvojitvi ter realne možnosti in politike za hitrejši tehnološki preboj

prof. dr. Jože P. Damjan

Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Kardeljeva ploščad 17, Ljubljana

joze.damijan@ef.uni-lj.si

1 Uvod

Zadnja kriza je razgalila ranljivost slovenskega gospodarstva. Slovenija je v zadnjih 15. letih rasla za 2 do 3 odstotne točke hitreje od povprečja evroobmočja. Toda v prvi resni krizi po letu 1990 je v letu 2009 zabeležila dvakrat večji padec BDP od povprečja evro območja. In to kljub temu, da je izvoz slovenskega gospodarstva dve tretjinsko odvisen od držav evroobmočja, predvsem Nemčije in Avstrije, ki sta v letu 2010 že dosegali visoke stopnje gospodarske rasti (Nemčiji - 3.9%, Avstrija - 2.5%, celotno evroobmočje - 2%). Slovenija pa je z 1-odstotno rastjo povsem na repu držav EU.

Slovenija je samo v letih 2009 – 2010 na račun padca gospodarske aktivnosti oziroma preveč šibkega okrevanja izgubila za približno 2 milijardi evrov BDP. Za toliko bi slovensko gospodarstvo namreč ustvarilo več, če bi raslo v skladu s povprečjem evroobmočja.

2 Razlogi za počasno okrevanje

Kateri so razlogi za izgubljeno rast? Gre za kombinacijo predvsem treh razlogov. Prvi razlog je prevelika zadolženost podjetij zaradi neracionalnih investicijskih projektov in prevelika izpostavljenost bank do slabih terjatev do podjetij. Iz razvoja finančne krize pri nas je razvidno, da so se v finančno brezno družno pognala tako podjetja s pretiranim zadolževanjem za neracionalne projekte kot

banke z lahkotnim odobravanjem slabo zavarovanih kreditov.

Drugi razlog je izjemno neučinkovit in mestoma napačen odziv vlade na finančno krizo. Vladi lahko glede tega očitamo dve temeljni napaki. Prvič, vlada se je namesto spopadanja s ključnim problemom gospodarstva v času krize (finančni krč in finančna nedisciplina) – v veri, da bo kriza kratka in mila – spoprijemala z nekakšnim blaženjem socialnih bremen krize, denimo s financiranjem skrajšanega delovnega časa. Ker se vlada ni odločila za sanacijo najbolj prizadetih bank, predvsem obeh največjih bank v državnem lastništvu (NLB in NKBM), se je kreditni krč iz leta 2009 raztegnil tudi v leti 2010 in 2011. Hkrati se vlada ni pravočasno lotila reševanja problema finančne nediscipline. Tega se je lotila šele v začetku leta 2011, zaradi česar je posredno vplivala na dodatno zmanjševanje gospodarske aktivnosti in na propad številnih delovnih mest. In drugič, vlada je primarno kriva za to, da je Slovenija edina država v evro območju, kjer so se stroški dela v času krize celo povečali. Vlada je namreč sprejela ukrep za zvišanje minimalne plače in hkrati dovolila rast (uskaljevanje plač) v javnem sektorju. Z obojim je vlada zaostрила gospodarsko krizo in zmanjšala konkurenčnost slovenskih podjetij.

Tretji razlog za izgubljeno rast pa so nakopičene neracionalnosti v gospodarski strukturi zaradi izogibanja prestrukturiranja gospodarstva v zadnjem desetletju k tehnološko bolj intenzivnim panogam, zaradi česar je kriza počistila predvsem z delovno intenzivnimi

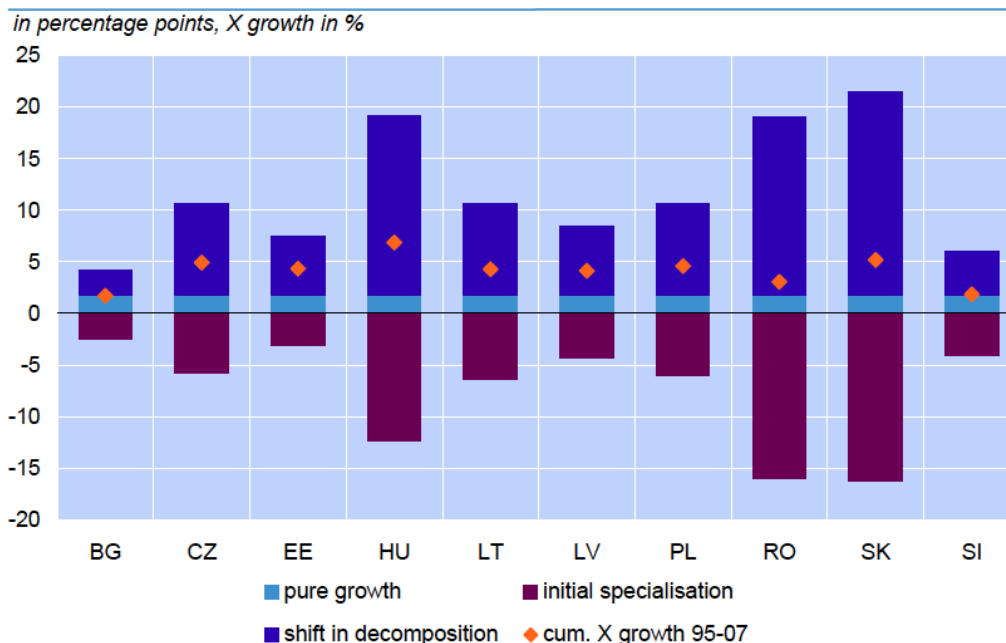
panogami, ki se ne bodo več pobrale. Zaradi tega zaostalega prestrukturiranja je kriza pri nas toliko hujša kot v drugih državah. V nadaljevanju bom govoril predvsem o razlogih za počasno prestrukturiranje in vplivu tega na povečano ranljivost slovenskega gospodarstva.

3 Počasno tehnološko prestrukturiranje

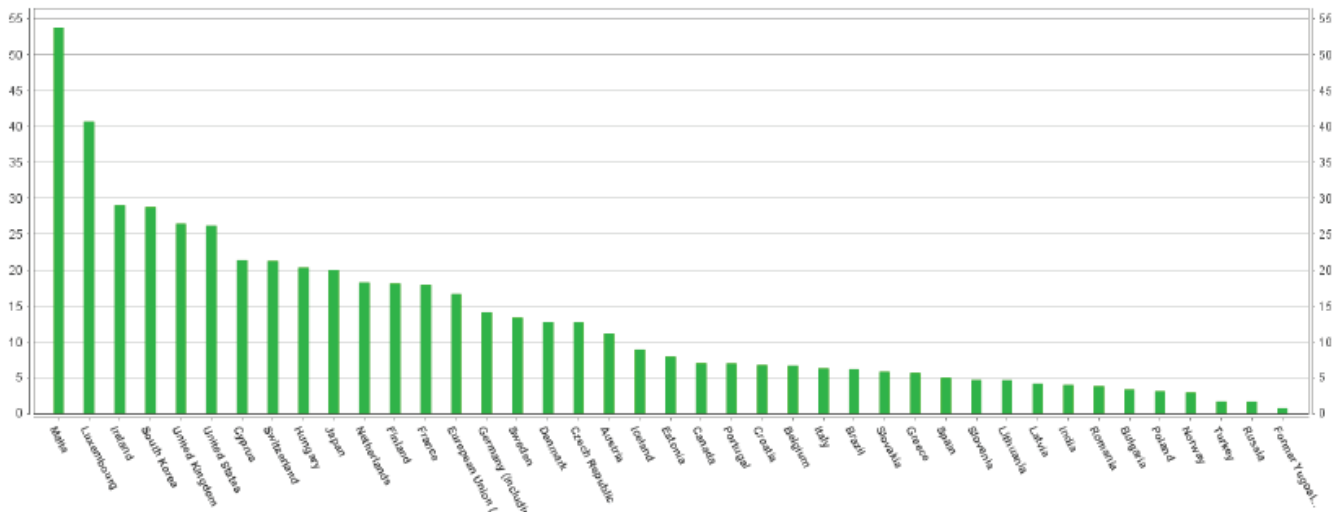
Slovensko gospodarstvo pravega, vsebinskega prestrukturiranja po razpadu nekdanje Jugoslavije namreč sploh še ni začelo. Kot kaže slika 1, je med leti 1995 in 2007 med desetimi novimi članicami EU samo Bolgarija imela nižjo stopnjo prestrukturiranja izvoza od Slovenije. Madžarska, Češka, Poljska, Slovaška in tudi Romunija so pospešeno prestrukturirale svoj izvoz, medtem ko je Slovenija večinoma ostala pri strukturi izvoza iz leta 1995. To seveda pomeni, da je tudi struktura proizvodnje ostala podobna tisti iz leta 1995. Kot kaže slika 2, delež izvoza proizvodov visoke tehnologije v

skupnem izvozu tako v Sloveniji ostaja na izjemno nizki ravni (5.2% v letu 2006), s čimer Slovenijo močno zaostaja tudi za ostalimi novimi članicami EU. Vse našteje države, ki so bistveno hitreje prestrukturirale svoj izvoz, dosegajo višje deleže izvoza proizvodov visoke tehnologije (v Madžarski denimo znaša ta delež 21%, na Češkem pa 13%).

Razlogi za tako različno strukturo izvoza med Slovenijo in ostalimi novimi članicami so predvsem v tem, da so v ostalih državah prestrukturiranje izvedli s pritokom neposrednih tujih investicij (NTI), ki so popolnoma prestrukturirale domačo proizvodnjo in izvoz. Nekoliko karikirano rečeno: Madžarska se je po zaslugi pritoka NTI spremenila iz potencialne izvoznice salam in kmetijskih pridelkov v izvoznico visokotehnoloških proizvodov (elektronski aparati itd.) in proizvodov srednje visoke tehnologije (avtomobilska industrija).

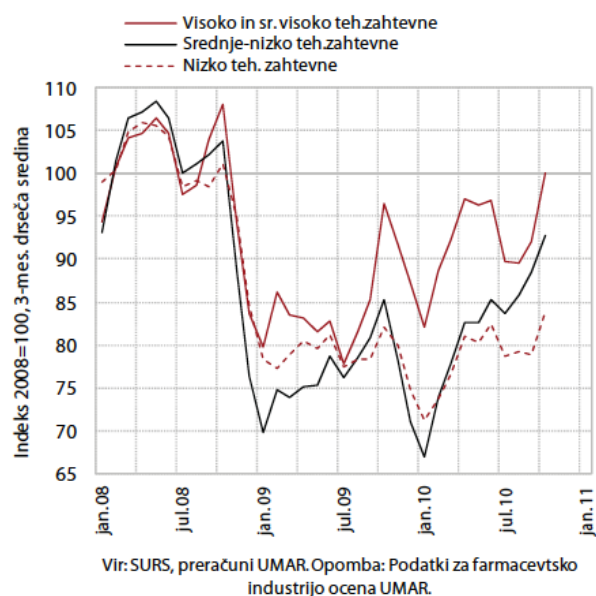
Slika 1: Dekompozicija rasti izvoza v 10 novih članicah EU v obdobju 1995-2007

Slika 2: Delež izvoza proizvodov z visoko tehnologijo v skupnem izvozu v letu 2006

Velika večina slovenske industrije spada v nizko ali srednje nizko tehnološko raven. Pri tem pa so podjetja večinsko specializirana kot dobavitelji vmesnih proizvodov tujim kupcem. Po podatkih SURS dobro polovico slovenskega izvoza (55%) tvori izvoz vmesnih proizvodov (sestavni delov), le dobra petina je izvoza končnih potrošnih dobrin. Kar pomeni, da so slovenska podjetja – pa naj bodo v tekstilni ali avtomobilski panogi – zgolj dobavitelji sestavnih delov z relativno nizko dodano vrednostjo, pri čemer lahko konkurirajo le z nizko ceno in primerno kvaliteto izdelave. Problem je, da je tovrstne partnerske izdelovalce mogoče kadarkoli zamenjati s cenejšimi.

In prav to se danes dogaja. Po podatkih SURS (glej sliko 3) je v času krize zaradi zmanjšanega tujega povpraševanja najbolj – za skoraj 30% glede na leto 2008 - upadla proizvodnja v dejavnostih z nizko in srednje-nizko tehnološko intenzivnostjo. V dejavnostih z visoko tehnološko intenzivnostjo je proizvodnja upadla “le” za 20%, vendar pa se je njen obseg do avgusta lani spet vrnil nazaj na raven iz leta 2008. Nasprotno pa so srednje-nizko tehnološke dejavnosti obnovile le 93%, nizko tehnološke dejavnosti pa le 83% obsega proizvodnje iz leta 2008.

Slika 3: Dinamika proizvodnje industrijskih dejavnosti po tehnološki zahtevnosti v obdobju 2008 – 2010

Ker zadnji dve skupini predstavljata večino industrije, to pojasnjuje velik del sedanje gospodarske agonije, ki ga je domača finančna kriza samo še dodatno okrepila. Iluzorno si je predstavljati, da se bo ta nekdanja proizvodnja kdaj vrnila, podobno kot si je težko predstavljati, da bo kmetijstvo imelo še kdaj tako velik delež v BDP kot pred sto leti ali kot železarstvo pred 50 leti.

4 Kako spodbuditi tehnološko prestrukturiranje?

Tehnološko prestrukturiranje je načeloma mogoče spodbuditi na dva načina. Prvič, z notranjimi dejavniki, denimo z instrumenti ekonomske politike, kot so vlaganja v raziskave in razvoj (R&R), davčno politiko, kapitalskim trgov. In drugič, s privabljanjem tujih investitorjev v visoko tehnološke dejavnosti. Poglejmo si obe možnosti.

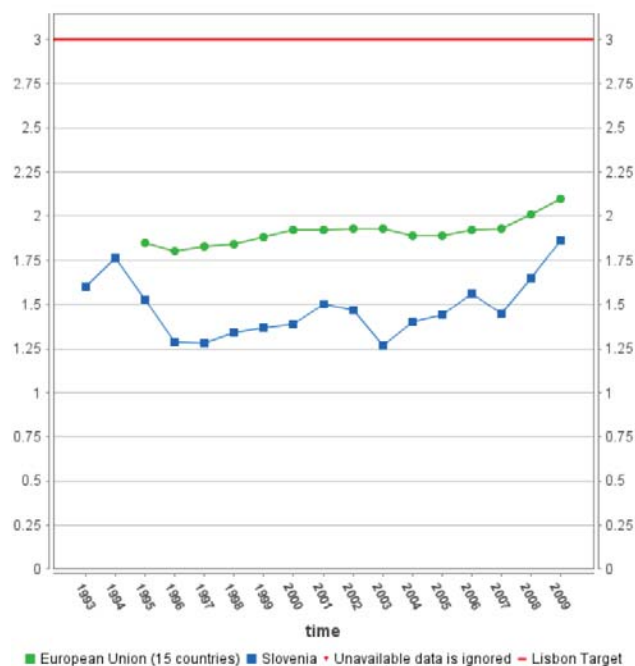
Slovenija kot država relativno precej vlaga v R&R dejavnost. Kot kažejo podatki (glej sliko 4), se Slovenija postopoma po deležu izdatkov za R&R v BDP (z 1.85% v 2009) približuje ravni povprečja petnajsterice najbolj razvitih članic EU. Seveda še močno zaostaja za najbolj aktivnimi državami na tem področju (Švedska in Finska) ter za Lizbonskim ciljem (3% BDP), toda tako višina izdatkov kot trend gredo v pravo smer.

Tudi struktura izdatkov za R&R dejavnost (glej sliko 5) se zdi primerna, saj se delež izdatkov za R&R poslovnega sektorja približuje Lizbonskemu cilju (dve tretjini vseh izdatkov za R&R dejavnost naj bi prišlo iz poslovnega sektorja) in je v zadnjem desetletju celo presegala strukturo povprečja petnajsterice najbolj razvitih članic EU.

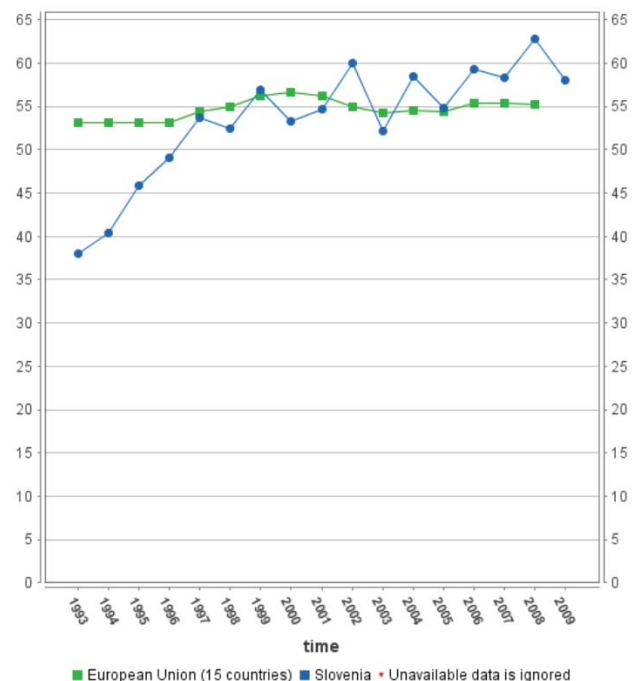
Trendi gredo v pravo smer. Podobno namreč velja glede števila vloženih patentov pri Evropskem patentnem uradu (EPO), kjer je Slovenija v letu 2007 z dobrih 51 patentov na milijon prebivalcev dosegala sicer manj kot polovico povprečja petnajsterice EU (116 patentov na milijon prebivalcev) in močno zaostajala za vodilnimi državami (Nemčija in Švedska dosegata dobrih 300 patentov na milijon prebivalcev). Toda Slovenija je pri tem vseeno bolj uspešna od vseh novih članic EU.

V čem je torej skrivnost tehnološkega zaostajanja Slovenije, ki kljub visokim vlaganjem v R&R dejavnost tako na ravni države kot v poslovnem sektorju nikakor ne zmore tehnološkega preskoka? Zdi se, da je osnovni razlog vseeno v majhnosti Slovenije, ki ne premore kritične velikosti v posameznih

tehnoloških panogah, in sicer predvsem na kadrovskem področju in področju potrebnega obsega kapitala.

Slika 4: Dinamika vlaganj v R&R dejavnost (kot deleža v BDP) v Sloveniji in EU-15 v obdobju 1993 – 2009

Slika 5: Delež vlaganj poslovnega sektorja v skupnem izdatku za R&R dejavnost v Sloveniji in EU-15 v obdobju 1993 – 2009

V Sloveniji je nekaj zelo uspešnih podjetij na področju uporabe novih materialov za potrebe industrije ter industrijskega dizajna (Akrapovič, Seaway, Pipistrel itd.), toda vsa ta podjetja ostajajo relativno majhna (do 200 zaposlenih) in seveda ne uspejo za seboj pritegniti grozda podpornih in sorodnih podjetij.

Z instrumenti ekonomske politike, denimo z davčno politiko (davčno spodbujanje vlaganj v R&R, davčno omogočanje hitrejših amortizacij visokotehnološke opreme in zniževanje davkov na visoko kvalificirano delovno silo) ter s politiko spodbujanja skladov rizičnega kapitala za investicije v tehnološke projekte, je mogoče spodbuditi dodatna vlaganja podjetij v tehnološko prestrukturiranje. Toda brez oblikovanja ustreznih tehnoloških grozdov, v in okrog katerih se bodo razvijali tehnološki voditelji in podporna podjetja, enostavno ne bo šlo. Politika umetnega spodbujanja grozdov se je v preteklosti izkazala kot neuspešna, saj so vsi grozdi bolj ali manj prenehali z aktivnostjo takoj, ko je usahnil proračunski vir financiranja. Zdi se, da nastavki za naravni razvoj "koncepta Silicijeve doline" v Sloveniji ne morejo delovati, saj se poslovni subjekti ne obnašajo enako kot denimo v ZDA. V Sloveniji manjka velikih podjetij, okrog katerih bi se takšni tehnološki grozdi razvili po naravni poti (denimo tehnološki grozd v avstrijskem

Gradcu). Naloga ekonomske politike bi bila s tem veliko lažja. Toda tudi v avstrijskem Gradcu se tehnološki grozd ni razvil sam po sebi, ampak izhaja iz nekdanje industrijske strukture (Steyr – Puch), ki se je v kombinaciji tujih vlaganj (Magna Steyr) ter podpornega okolja (univerza, podjetniško okolje) razvil v zelo dinamičen tehnološki grozd.

Dejansko ni pri roki nobenega recepta, kako spodbuditi tehnološko prestrukturiranje. Vlak za tehnološko prestrukturiranje prek NTI je Slovenija že zamudila, saj se je po zaprtosti Slovenije za tovrstne naložbe večina multinacionalk v preteklosti odločila za investicije v druge nove članice EU. Sloveniji tako preostane le vztrajno nadaljevanje politike vlaganj v R&R dejavnost, davčno spodbujanje teh vlaganj, zniževanje davkov na visoko izobraženo delovno silo, ustvarjanje višje kvalitete univerzitetnega okolja ter izboljšanje poslovnega okolja za vsa podjetja. Ter seveda upanje na veliko dozo sreče, da bo v nekem trenutku v nekem lokalnem okolju prišlo do "slučajne tehnološke eksplozije" v obliki grupiranja sorodnih inovativnih tehnoloških podjetij. Zelo bi pomagalo, če bi uspeli privabiti kakšno veliko tuje tehnološko podjetje, saj bi bil tako preskok razvojne tehnološke iskricе bistveno lažji. Toda na kaj takšnega je težko računati.